

Joanna Getka

Uniwersytet Warszawski

Wychowanie młodzieży w ruskojęzycznych drukach bazylińskich

Ruskojęzyczne drukarstwo bazylińskie¹

Jednym z elementów wieloaspektowej działalności bazylianów, związanym z ich pracą misyjną było drukarstwo. Typografie zakonne funkcjonowały przy klasztorach w Wilnie, Supraślu, Uniowie, Poczajowie i Lwowie między XVII a XIX wiekiem [Pidłypczak-Majerowicz 1986; Cubrzyński-Leonarczyk 1993; Jaroszewicz-Piersławcew 2003; Lorens 2014; Getka 2012; też 2013; *Друкарня* 2011]. W zależności od potrzeb własnych zakonu oraz preferencji czytelników drukowano w nich teksty o charakterze zarówno religijnym, jak i świeckim w różnych językach, funkcjonujących na terenie wschodnich ziem dawnej Rzeczypospolitej. Choć oficjalnie językiem urzędowym od końca XVII wieku (1696²) był na tych terenach język polski, to językiem codziennej komunikacji był język „ruski” („prosta mowa”), dawniej (lata swojego złotego okresu przeżył w XVI wieku) powszechny język piśmiennictwa tych ziem; choć w XVIII wieku rzadko używany powszechnie w celach literackich³, w związku z przekonaniem o jego niskim prestiżu. W efekcie wystąpiło tu swoiste błędne koło: mimo popularności tego języka jako środka komunikacji z powodu pogorszenia się jego prestiżu nie podlegał on reformom ortograficznym, co z kolei uniemożliwiało dalszy rozwój ruszczyzny i wykorzystanie dla potrzeb literackich. Niezależnie od przedstawionych okoliczności, rozumiejąc złożoną sytuację socjolingwistyczną ziem, na których odbywały się misje, bazylianie oprócz pełnienia posługi duchownej

¹ Badania prowadzone dla potrzeb niniejszej analizy zostały sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/07/D/HS2/03672.

² *Dekreta wszystkie językiem Polskim odtąd maią być wydane, dawniejsze akta, y inscriptiones, decreta zeznania in suo robore zostawać mają* [Volumina legum 1860, 418, za: Smułkowa 2002, 298].

³ Ze względu na fakt, iż problem „prostej mowy”, „języka ruskiego” od dawna stanowi przedmiot dyskusji lingwistów [Miakiszew 2008, 38–39; Плющ 1971, 140; Шевельов 2002, 719; Мозер 2002, 211; Гумецкая 1965, 44; Morita 2002, 147–153; Успенский 1994, 68; Kuraszkiewicz 1937, 39–58; tenże 1985, 290; Жилко 1962, 103; Москаленко 1962, 15; Stankiewicz 1936, 374–399; Stang 1935, 21, 163; Шахматов 1899, 365; Lehr-Splawiński, Zwoliński, Hrabec 1956, 30] nie będę się tu dłużej rozwodzić na temat genezy, charakteru i cech tego języka. Określenia „język ruski” i „prosta mowa” uważam za synonimiczne [Getka 2012, 17–27].

w języku ruskim we wszystkich prowadzonych przez siebie drukarniach wydawali również teksty w tym języku. Jest oczywiste, że liczba tytułów w języku ruskim była uzależniona od stopnia polonizacji ziem, z których wywodzili się główni odbiorcy druków bazylikańskich. Z tego względu w Wilnie i Supraślu druków ruskojęzycznych było mniej niż np. w Uniowie czy Poczajowie [Getka 2013, 248].

Wydawano przy tym nie tylko teksty o charakterze religijnym, których zadaniem było merytoryczne wsparcie misjonarzy, lecz także poradniki przygotowywane z myślą o odbiorcy świeckim. Z oczywistych względów tekstów pierwszego typu było znacznie więcej: po rusku wydrukowano szereg poradników (wzorniki kazań), homiliarzy, katechizmów; ruszczyzna pojawiała się fragmentarycznie w trebnikach – rytuałach. Starano się przy tym, by kazania drukowane przez oficyny zakonne były zgodne z tendencjami sztuki oratorskiej XVIII wieku. Odchodzono od niezrozumiałych, długich sformułowań na korzyść jasności i prostoty wywodu. Obok etyk chrześcijańskich kazania były jednym z częstszych produktów wydawniczych, a służyły nie tylko celom kaznodziejskim, ale i lekturze. Bazylikańskie kazania, katechizmy i etyki chrześcijańskie z XVIII wieku w znacznej mierze wykraczają poza ramy tekstów religijnych, zawierają liczne treści społeczne, kulturalne, również z zakresu wychowania młodzieży. Powyższe spostrzeżenia skłaniają do tezy, iż profil wydawniczy typografii bazylikańskich wyraża nową politykę wydawniczą, kształtowaną pod wpływem oświeceniowego ruchu społeczno-umysłowego w największych ośrodkach polskich. Dlatego stopniowo, od połowy XVIII wieku zaczynają się pojawiać teksty o tematyce świeckiej⁴ również w języku ruskim. Są to poradniki i dokumenty, a nawet sporadycznie literatura piękna (poezja). Tekstów tych nie było wiele, dowodzą jednak, że druk w języku ruskim stanowił dla bazylianów nie tylko środek komunikacji z wiernymi, lecz także cel. Dążono do popularyzacji i wzrostu znaczenia języka wiernych jako elementu kształtującego ich odrębność. Chodziło również o włączenie Rusinów w życie kulturalne Rzeczypospolitej i zerwanie z potutującym od XVII wieku stereotypem utożsamiającym użytkowników ruszczyzny z ludnością wiejską. W tym celu wydano poradnik *savoir vivre*'u, ujawniając przy okazji znaczącą rolę konwenansów dla XVIII-wiecznej szlachty, do których zaliczano zarówno kwestie ubioru, jak i postawy czy zdolność podtrzymania towarzyskiej konwersacji. Obyczaje szlacheckie były restrykcyjnie przestrzegane i najmniejsze odejście od nich zdradzało nieobyte w towarzystwie, co mogło skutkować brakiem akceptacji ze strony ogółu stanu szlacheckiego. Ze względu na fakt, że „plebejusza

⁴ Sięgnięcie po literaturę świecką może w końcu tłumaczyć aspekt ekonomiczny – w pewnym momencie rynek książek religijnych, zwłaszcza zbiorów kazań, był ograniczony i po nasyceniu rynku parochowie nie byli zainteresowani zakupem kolejnych zbiorów. Świadczą o tym zachowane, nierozcięte nawet egzemplarze [Gajdziński 1792], znajdujące się w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego.

zdradzała niemal z miejsca nieznamość tych właśnie reguł gry towarzyskiej i zachowań tym bardziej, że grzeczność ta miała wiele odcieni” [Tazbir 1976, 24], poradniki i kompendia z zakresu zachowania się w towarzystwie spotykały się z niesłabnącym zainteresowaniem.

Źródło do badań, których wyniki prezentowane są w niniejszym artykule, stanowią druki cyrylicie w języku ruskim (pominięto więc szeroką spuściznę drukarni bazylikańskich w języku cerkiewno-słowiańskim: bukwały, niektóre wydania teologii moralnej itp., oraz fragmenty w języku ruskim zamieszczone w wydaniach w innych językach: przedmowy, dedykacje, wstawki itp.).

Analiza treści ruskojęzycznych druków bazylikańskich pokazuje, że w ramach tematyki związanej z wychowaniem można wydzielić dwa zasadnicze kierunki oddziaływania: wychowanie moralne i nauczanie zasad dobrego wychowania – *savoir vivre*’u. Warto przy tym zauważyć, że o ile elementy związane z wychowaniem duchowym – moralnym wynikały z Dekalogu („czcij ojca swego i matkę swoją”, „nie zabijaj”, „nie kradnij” itp.) i występowały w drukach o charakterze religijnym (katechizmach czy podręcznikach teologii moralnej), o tyle sprawy zachowania się w towarzystwie poruszał tekst o charakterze świeckim. Dany podział odzwierciedla zarówno cel, jak i przyczynę zróżnicowanej – religijnej i świeckiej – oferty wydawniczej bazylianów. Ta pierwsza kształtowała przede wszystkim wartości duchowe w odniesieniu do *sacrum* i życia „po śmierci”, druga natomiast związana była ze sferą *profanum* i życiem „tu i teraz”.

Kwestie wychowawcze w drukach o charakterze religijnym

Ważne miejsce wśród ruskojęzycznych druków religijnych zajmują teksty o charakterze katechizmowych pytań i odpowiedzi oraz ewangeliarze kaznodziejskie. Bazylianie opublikowali po rusku kilka tego typu tekstów, każdy z nich był kilkukrotnie przedrukowany. Najbardziej potrzebna i popularna okazała się *Teologia Moralna*, która w zależności od czasu i miejsca wydania miała różne tytuły [SP 1722; SP 1732; PO 1745; BN 1751; BN 1756; BN 1787] i którą publikowano również we fragmentach [KS 1759]. Trzykrotnie wydano *Nauki Parafialne...* Juliana Dobryłowskiego [NP 1792; NP. 1794; NP 1797] oraz poradnik misjonarski *Słowo do ludu katolickiego* [SN 1765; N 1768; N 1778], dwukrotnie *Ziarno Słowa Bożego* [SS 1772; SS 1781] i raz podręcznik dogmatyczno-moralny Fiodora Besarabskiego [P 1771]. Po rusku wydawano również katechizmy: w 1788 roku ukazał się w Poczajowie *Katechizm misjonarski* [KM 1788] wydany „ku pożytkowi go czytających i słuchających”, a w Supraślu: dwujęzyczny tekst: *Najpospolitsze y nayistotnieysze nauki chrześcijańsko-katolickiey religii* [*Naypospolitsze y naystotnieysze nauki...* 1788].

Pozostawiając z boku analizę tych książek pod kątem stanu obrządku unickiego w okresie po soborze zamojskim, warto zauważyć, że przy okazji rozważań na temat praw boskich przybliżały one pojęcia wynikającego z nich prawa naturalnego, m.in. znaczenie umowy, którą w świetle tych tekstów był zarówno sakrament małżeństwa, jak i pożyczki, testamenty i in. Odwołując się do poszanowania prawd Dekalogu, kładły nacisk nie tylko na poszanowanie cudzej wartości („nie kradnij”), szacunku dla starszych/ przełożonych, przestrzeganie prawa w ramach umów międzyludzkich, lecz także na wynikającą z nich konieczność sprawiedliwego przebiegu sądów. O ile więc część sugestii (dotyczących np. eliminacji wiary w przesady, czary itp.) mieści się w nurcie rozważań religijnych, o tyle poruszanie przy okazji różnego rodzaju kwestii prawno-ekonomicznych (wspomnianych umów, podatków, funkcjonowania sądów, spraw spadkowych) czy społeczno-kulturowych (kwestie szacunku dla starszych, kwestie małżeństwa) można uznać za przejaw troski o kierunek rozwoju społeczeństwa. Przekaz tekstów unickich był odmienny od wizji stosunków międzyludzkich kreowanych przez teologie prawosławne, stawiające na umocnienie władzy absolutnej m.in. poprzez podporządkowanie posłusznych obywateli aparatowi państwowemu. Należy zatem podkreślić, że przekazując różne modele wychowawcze, teksty te kreowały w pewnym stopniu również późniejsze stosunki społeczne (posłuszeństwo obywatelskie w Rosji *versus* późniejsze społeczeństwo obywatelskie na ruskich ziemiach dawnej Rzeczypospolitej [Skinner 2006, 207]). O sile oddziaływania tych tekstów świadczy zapotrzebowanie, któremu wychodziły naprzeciw ich liczne przedruki.

Teksty ruskojęzyczne o charakterze religijnym nie roztrząsają problemów wychowawczych wprost: upowszechniany model zachowania łatwo zrekonstruować na podstawie rozważań teologiczno-moralnych. W związku z silną obecnością religii w życiu publicznym analiza tekstów o charakterze religijnym daje także wyobrażenie na temat życia „poza murami klasztorными”, obrzędów świeckich („grażdzańskich, mirskich”) [N 1768, 256v], ale również sposobu zachowania, rozrywek tudzież popularnych czynności czy wręcz stereotypów związanych ze sposobem spędzania czasu przedstawicieli poszczególnych stanów. Wyliczenie grzechów, jakie popełniają: „панове, шляхта въ дни святаыя бавячися на вловахъ. Невѣсты и дѣвицы ранній часъ бавячи на строяхъ, купцы на рахункахъ дни святаыя проважаючи, ремесники и простіи чрезъ пїянство, или роботы въ дни святаыя” [N 1768, 128], daje przy okazji obraz wad i przywar społeczeństwa. W tym kontekście należy rozpatrywać również zachowania piętnowane w *Siemieniu słowa bożego*...

по домахъ шинковыхъ, въ корчемницахъ, пїянства, срамословія, лихословія, вшещеніе, и отятіе имѣнїи: въ селѣхъ слодѣйствія, крадежи, зависти, свари,

чародѣйства: въ супружествахъ поприсяглихъ обѣтовъ малженскихъ преступленіе: въ старыхъ лакомство, въ младыхъ пожетемъ оугожденіе [SS 1772, 594]

czy w *Czynie jerejskiego nastavljenija...*: „пїянство, танцѣ, (...) біеніе, (...) бѣйка, раненіе, крадежъ, здирство, (...) спѣванки” i in. [Cz 1776: 38]. Skłaniając wiernych, przystępujących do spowiedzi, by zastanowili się nad swoim zachowaniem: „Ежели кого ранивъ, окалъчивъ, бивъ такъ, що ажъ хоровавъ съ того?” [Cz 1776: 12], „Ежели на поединокъ кого визивавъ? много разій поединковавъ?” [Cz 1776: 12v], redaktorzy uświadamiają im zarazem brak akceptacji tego rodzaju zachowań.

Szczególnie ostro piętnowano pijaństwo, zaś frekwencja odniesień na ten temat świadczy, że alkoholizm w XVIII wieku był poważnym problemem społecznym nie tylko wśród chłopstwa. Zamieszczona w *Narodowiszczaniju...* analiza grzechu niepowściągliwości w jedzeniu i piciu ukazuje między innymi fatalne skutki działania alkoholu na człowieka, który m.in. nie tylko „nie pamięta jak do domu przyszedł, wygaduje bzdury lub słowa wszeteczne, sługi, żonę, dzieci bije i wygania, czy w końcu: to czyni, czego nie czyniłby po trzeźwemu” [N 1768, 250].

Często poruszane są również sprawy z zakresu funkcjonowania społeczeństwa i ładu społecznego, przy czym proponowany wzorzec stanowi spójny program społeczny, wyraźnie nawiązujący do projektów edukacji etycznej proponowanych przez inteligencję XVIII wieku⁵: szacunek dla starszych, ale też i opiekunów – panów (starszych od siebie urzędem). Dydaktyzm bazylianów wpisuje się zatem w ogólny trend do utrzymania porządku społecznego, z zachowaniem jego hierarchii i silnej roli Kościoła, ale z uwzględnieniem uczciwych i opartych na wzajemnym szacunku relacji między przedstawicielami poszczególnych stanów, grup wiekowych i płci. Jak stwierdzają redaktorzy, w kontaktach codziennych bardziej należy słuchać duchownych („bo są bliżsi Bogu”) niż świeckich, bardziej pobożnych niż niepobożnych, ojca niż matki, dzieci niż krewnych, krewnych niż niespokrewnionych, chrześcijan niż niewiernych, życzliwych niż nieżyczliwych [N 1768, 132].

Przy okazji charakterystyki czwartego przykazania: „czcij ojca swego” podkreślano, że pod groźbą utraty posagu/ spadku dzieciom nie wolno podnosić ręki na rodziców, krzywdzić ich, zeznawać przeciw rodzicom, starać się o ich śmierć, nie ręczyć za nich w więzieniu, psuć łożę, śpiąc matka z synem czy córka z ojcem i in. [SP 1722, 110v; SP 1732, 97v; PO 1745, 111; BN 1751, 128v; BN 1756, 102v; BN 1787, 137v; Cz 1776, 11v; P 1771, 183 i n.]. Objaśnia się, że przez „ojca” należy rozumieć nie tylko biologicznego rodzica, lecz także wszystkich przełożonych: pana, gospodarza, króla, naczelnika i ogólnie każdego starszego, bardziej doświadczonego czy wyższego rangą/ statusem społecznym. Tego typu jednoznaczność

⁵ Tego typu książki również drukowali bazylianie, por. [Czapski 1787].

w interpretacji przykazania (nawet we współczesnych katechizmach nierzadko bywa ono tłumaczone tylko dosłownie: jako konieczność oddawania szacunku rodzicom i ludziom starszym), świadczy o ogromnym znaczeniu, jakie bazylianie przywiązywali do nauki społecznej Kościoła. Starszych należy (pod karą grzechu śmiertelnego) słuchać, troszczyć się o nich i ratować w potrzebie [N 1768, 132; Cz 1776, 8v–10; Cz 1776, 38v]. Sługom nakazuje się więc miłość, wierność, szacunek i posłuszeństwo w stosunku do panów [SS 1772, 389], ponieważ „они суть надъ ними старшии, ежели не лѣтами, то оурядомъ и честностию” [SS 1772, 390]. Zastrzega się jednak wyraźnie, że poleceń należy słuchać krytycznie: nie jest grzechem niewykonanie poleceń sprzecznych z prawem, Dekalogiem i etyką chrześcijańską:

все тое повиненъ слуга и подданный исполняти, що либо кажетъ господарь или Пань праведное и доброе: когда же росказуетъ що правѣ сопротивное, или слое що, а еще такое, которое и ностехъ можетъ быти добрымъ, якъ на прыкладъ: красти, розбивати, отмщати, и прочая симъ подобная, тогда слухати и повиноватися въ томъ не повиненъ слуга и подданный [SS 1772, 392, też: SP 1722, 110v; SP 1732, 97v; PO 1745, 111; BN 1751, 128v; BN 1756, 102v; BN 1787, 137v; N 1768, 132].

Co więcej, choć kilkakrotnie podkreślano kwestię szacunku do samego siebie, dbałości o własne życie i karierę, to jednocześnie zalecano w pierwszej kolejności troskę o osoby publiczne, ważne dla państwa: hetmana, króla czy biskupa [N 1768: 104]. Świadczy to o przywiązaniu do ustalonej hierarchii społecznej.

Osobne miejsce poświęcono obowiązkom „rodziców” wobec podopiecznych. Warto podkreślić, że problematyka obowiązków dzieci – rodziców/ panów – sług rozpatrywana jest niejako symetrycznie, kwestie obowiązków względem siebie obu grup charakteryzowane są równomiernie. W zestawie obowiązków opiekunów szczególny nacisk kładziono na naukę dzieci/ podopiecznych pokory, nauki chrześcijańskiej [SP 1722, 110v; SP 1732, 97v; PO 1745, 111; BN 1751, 128v; BN 1756, 102v; BN 1787, 137v; Cz 1776, 38v], nakazywano godne traktowanie dzieci – podopiecznych i podkreślano kategoryczny zakaz łajania ich, „nazywając psem, szaleńcem, diabłem”), co znakomicie oddaje zarazem XVIII-wieczne realia obyczajowe [SP 1722, 111]. W wydaniu *Ziarna słowa bożego...* podkreślano, że panowie nie tylko winni dbać o zdrowie swoich podwładnych, lecz także o sprawy cielesne i duchowe swoich sług, czyli nauczanie i wychowywanie [SS 1772, 384]. W podobnym kontekście należy rozpatrywać dany mężom nakaz szanowania żony, umożliwiania jej czynienie rzeczy pożytecznych i zakaz jej bicia [SP 1722, 111; SP 1732, 98v; PO 1745, 112; BN 1751, 129; BN 1756, 102v; BN 1787, 139v–140].

Rodzice mieli obowiązek utrzymywać dzieci, a pannom, nawet tym z nieprawego łoża, dawać posag, jeśli wstępuje do zakonu lub wychodzi za mąż. Wymieniano tu

również uczciwe rozliczanie się za pracę i to (co podkreślano) za cały czas tej pracy, wliczając różne nagrody, które się za nią należą, niezmuszanie do pracy w święta itp. [N 1768, 139v–140]. Warto tu zaznaczyć, że rozróżniano święta kalendarza katolickiego rytu zachodniego i wschodniego i sugerowano, by każdy mógł świętować zgodnie ze swoją tradycją: „не годится Русиновъ въ свята ихъ до работы примушати: въ свята же Полскіи, Русини могутъ робити по ученію Б[о]гослововъ” [Cz 1776, 9v–10]. Promowano w ten sposób zarówno tolerancję, jak i zasadę, że relacje etniczno-wyznaniowe powinny być dwustronne, z poszanowaniem praw obu stron. Jest to szczególnie ważne w kontekście wspomnianego już wyżej znaczenia tych tekstów dla formowania podwalin późniejszego społeczeństwa funkcjonującego na zasadzie umowy społecznej, nie zaś kultu suwerena – cara.

Cnoty teologiczne w tekstach bazylianów są odnoszone do realiów życia codziennego, dlatego w analizie grzechów przeciw konkretnym przykazaniom wyraźnie widoczne są nie tylko aspekty moralizująco-dydaktyczne, lecz także realizowawcze. W odniesieniu do grzechów przeciw siódmemu przykazaniu „nie kradnij” oraz zamieszczonego w kolejnych wydaniach teologii moralnych odrębnego rozdziału dotyczącego umów, można tu wspomnieć o grzechach przy ich zawieraniu oraz o elementach z zakresu obowiązującego prawa handlowego.

Umowy w ujęciu autorów teologii należały do „miłości” (cnoty teologalnej), bo niedotrzymywanie umowy kłóci się z ideą szacunku wobec bliźniego. Wielokrotnie pojawia się stwierdzenie o konieczności wywiązywania się z ustaleń (np. „отдати подлугъ оумовы оуставленную плату” [SS 1772, 385], co dowodzi wagi tego rodzaju prawa uzusowego w kontaktach społecznych. Nakazywano przy tym bezwzględna uczciwość: kupiec nie powinien drożej sprzedawać niż towar jest wart, a sprzedawszy, nie może być rozgrzeszony do czasu, aż nie zwróci nadwyżki. Kupiec musi też uczciwie mówić, czy sprzedawana rzecz nie jest wadliwa – zboże nie zgniłe, zwierzę „nie szalone” itp. Grzeszy więc ten, który oszukuje przy sprzedaży koni, byków i innego bydła, a także ten, który oszukuje na wadze – miarę, kwartę, garniec źle celowo odmierzają, którzy zboże sprzedają drożej niż na targu [SP 1722, 114; SP 1732, 102; PO 1745, 117v–118; BN 1751, 134v; BN 1756, 106v; BN 1787, 147v]. Grzeszy również rzemieślnik za nieuczciwość w pracy: „фалшивость въ работъ, въ ремесль, въ заплатъ” [Cz 1776, 39], jeśli sprzedaje swoje produkty drożej, zwłaszcza jeśli towar był gorszego gatunku niż deklarowany („Ежели ремесникъ над’ слушность за свою роботу вытягавъ?” [Cz 1776, 18], „Ежели ремесникъ фалшовавъ въ работъ матерію, за лучшую подлѣйшую подставляючи?” [Cz 1776, 21]).

Wiernych instruowano również, że grzechem ciężkim jest przetrzymywanie rzeczy nieuczciwie nabytych czy nieoddawanie znalezisk [N 1768, 231v; Cz 1776, 38].

Nakazywano ponadto uczciwie spełniać powinności, płacić cła, podatki, wszelkiego rodzaju myta (niedopuszczalne jest więc np. przekupywanie celników i innych urzędników) [SP 1722, 114; SP 1732, 102; PO 1745, 117v–118; BN 1751, 134v; BN 1756, 106v; BN 1787, 147v; N 1768, 231v; P 1771, 183 i n.]. Podobnie grzechem jest niespłacanie długów i niewywiązywanie się ze zobowiązań finansowych („Ежели заплата челядь роботникомъ не оудерживавъ”) [Cz 1776, 17, por. też: N 1768, 231v], a także zmiana postanowień umów bez powiadomienia, gdy ktoś „подданныхъ не здиравъ подносячи контракты аренды” [Cz 1776, 16v].

Czeladź piętnuje się za wynoszenie rzeczy z dworu, urzędników – za czerpanie nieuczciwych korzyści ze swojej działalności, rzemieślników – za niedokładne wykonywanie swojej pracy, chłopów – za nieuczciwą orkę miedzy, by w całości nie oddawać dziesięciny itd.

Do podobnych obserwacji prowadzi analiza grzechów wynikających z łakomstwa, charakteryzowanych jako przedkładanie rzeczy doczesnych nad wiecznymi. Choć jest to jedna z podstawowych nauk religijnych, to umieszczenie łakomstwa w takich szerokich ramach ma wymiar społeczny i kształtuje już nie tylko moralność religijną. Łakomstwo często prowadzi do lichwy, kradzieży, kłamstwa, zwłaszcza gdy ktoś dąży do bogactwa drogą oszustwa, zdzierstwa, które najczęściej zachodzą w czasie procesu kupna – sprzedaży [N 1768, 231v; SS 1772, 594]. Grzechem łakomstwa jest również żebranie nie z głodu, ale pragnienia zdobycia dodatkowych środków [N 1768, 155v].

Podobne rozszerzenie konotacji obserwujemy w przypadku grzechu kradzieży, w ramach której rozpatrywane jest również zniesławienie – *obmowisko*, tłumaczone jako kradzież cudzej sławy [SP 1722, 115–115v; PO 1745, 119; BN 1756, 109–109v; P 1771, 183 i n.]⁶.

Stosownie do nauki płynącej z przykazań można jednak starać się o rozgrzeszenie, np. zwracając jakąś rzecz, naprawiając szkodę (jeśli człowiek się wstydi lub boi konsekwencji, może zostawić rzecz jerejowi, który ją odda, nie mówiąc, kto mu daną rzecz dał). Istniały jednak czynniki – zgodnie ze zwyczajami panującymi w XVIII wieku – dopuszczające nieoddawanie jakiś rzeczy bez groźby grzechu. Jednym z nich, oprócz papieskiej dyspensy czy możliwości tragicznych skutków takiego czynu (oddanie pistoletu, planującemu samobójstwo), było przedawnienie (preskrypcja). Dla rzeczy ruchomych czas ten wynosił 4 lata, dla nieruchomości świeckich – 50 lat i duchowych – 60 [SP 1722, 115; SP 1732, 102; PO 1745, 118; BN 1751, 135v; BN 1756, 107–107v; BN 1787, 147v].

⁶ Podawane są przy tym konkretne elementy, które należy uznać za zniesławienie: zmyślenie grzechu, wyolbrzymianie grzechu, pochwały ze złą intencją, dyskredytacja działań innych, przemilczenie faktów, które wymagają nagany lub – przeciwnie – pochwały leniwych.

Przestrzeżenie zasad Dekalogu umożliwiała egzekwowanie prawa. Prawo boskie wspiera prawo ludzkie, chrześcijańskie. Składanie fałszywych zeznań jest zatem grzechem w świetle ósmego przykazania „nie mów fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu swemu” [SP 1722, 116v; SP 1732, 104; PO 1745, 120; BN 1751, 137; BN 1756, 109; BN 1787, 150; P 1771, 183 i n.]. Fałszywie składający zeznania świadkowie grzeszą według redaktorów *Narodowieszczania...* poczwornie: przeciw Bogu, ale i „ziemskiemu” sędziemu, którego oszukują, przeciwko oskarżonemu, któremu czynią krzywdę, i w końcu przeciw całej Rzeczypospolitej, bo nie dbają o jej jedność. Przyczyna składania fałszywych zeznań: pieniądze, strach, „na trunek łakomstwo” nie jest tu istotna [N 1768, 161v–162]. Niegodziwe jest również krzywoprzysięstwo w celu uwolnienia bliskiej osoby lub siebie samego [N 1768, 121v]. Na marginesie można zauważyć, że bazylianie przypominali, iż zgodnie z nakazami Dekalogu ciężkim grzechem jest nie tylko krzywoprzysięstwo w sądzie, lecz także nakłanianie do nieprawdziwych zeznań: *ежели не немовлявъ якого свѣдка несправедливого присягнути пред судомъ и много свѣдковъ* [Cz 1776, 7v–9].

Kwestie wychowawcze w drukach o charakterze świeckim

Mimo zarysowanego w tytule podrozdziału szerokiego pola badawczego należy na wstępie zaznaczyć, że znanym wydaniem mnichów z Poczajowa jest *Полѣтика свѣцкая...* [PS 1770], swoisty poradnik savoir-vivre’u, podręcznik zasad dobrych manier dla młodzieży niezależnie od przynależności stanowej, w tym dla dzieci pochodzenia chłopskiego, którym opanowanie tych reguł mogło umożliwić awans społeczny. W sześciu rozdziałach przynosi on m.in. rady dotyczące prawidłowej postawy, sposobów zachowania się przy stole, dobrych manier i prowadzenia konwersacji⁷. Charakteryzowane są elementy związane z postawą i ruchem ciała. Podane zasady podkreślają konieczność stateczności, godności, delikatności ruchów, opanowania, wskazują zachowania uznane za „grubiańskie”: „Не морщ чела, а тим барзѣй носа. Если молчиш, не май устьь отвореныхъ, анѣ стискай, Губь барзо. Нехъ не буде тварь твоя Надь потребу смутна, гнѣвна, удивляющая ся, надъзбить весела, но старай ся, абы з повагою веселость, з смѣлостію спокойность злучена была” [PS 1770, 1v], „Идучи не горбся” [PS 1770, 6v]. Dawane są porady, jak układać ręce, nogi, panować nad wyrazem twarzy.

⁷ Książka nieznanego autora miała w XVII i XVIII wieku licznych poprzedników zarówno w języku cerkiewnoruskim: *Юности честное зеркало или показание къ жітєйскому обхожденію...*, jak i polskim (tłumaczone najczęściej z francuskiego, m.in. *Prawdziwa polityka ludzi szlacheckich...* (Warszawa 1754) [Возняк 1914, 35–55].

W postawie powinien wyrażać się szacunek, a zarazem dystans: „Кождаго шануй, нѣкого не понижай, себе смирай пред кождимъ, за тое Богъ и люде люблять” [PS 1770, 18]. Szczegółowo opisano zasady prowadzenia konwersacji osób równego stanu, a także z przedstawicielami wyższych i niższych warstw społecznych. Dotyczy to i samego aktu wymiany myśli, i jego okoliczności. Tu obowiązywało szereg zasad, m.in. puszczenie przodem osób wyższego stanu: „Зъ особою високаго сана не прилично естъ ити рѣвно, але потреба зоставатися на поль крока за нею, такъ еднакъ, абы могла чути мову твою” [PS 1770, 7].

Uproszczenie zasad etykiety i dobrego wychowania prowadziło do podniesienia poziomu kultury społeczeństwa oraz przybliżało oczekiwania innych członków wspólnoty społecznej: „Старайся, абы не мовити попростацку; вистерѣгайся словъ плохихъ” [PS 1770, 13v]. Z tego też powodu dokładnie opisane są zasady zachowania się przy stole: „сѣдючи у столу, естъ рѣчь барзо непристойная, спирати локтѣ на нѣмъ албо локтями тручати другихъ” [PS 1770, 3], „вистерѣгайся говорити, маючи уста полніи, ѣжъ помалу, не клади въ губу другаго куса, першаго не полкнувши: анѣ такъ великаго котримъ бысь наполнил уста)” [PS 1770, 4], „Не пій россолу з чары, любъ талѣрки, бо то естъ грубіаньска” [PS 1770, 4v], „Кости и ости з рыбы, и скорки з фруктовъ, на краю талѣрки складай, а не на обрусъ, и под стол не кидай... Костокъ з фруктовъ любъ, що колвекъ не виплювай на тарѣлку, але з устѣ въ руку тихо випустити и потомъ на тарѣлку” [PS 1770, 5v], „Не утирай серветою поту з лица, анѣ носа, анѣ тарѣлки” [PS 1770, 6v]. Dawane wskazówki zakazujące opierania łokci na stole, mówienia z pełnymi ustami, picia rosółu z talerza, plucia pestkami owoców są w zasadzie uniwersalnymi zasadami etykiety obowiązującymi obecnie w naszej kulturze.

W dobrym tonie jest również poszanowanie cudzej prywatności: „Не переглядай, анѣ ся тикай паперу, книжок, иншихъ подобнихъ вещей чужихъ без позволения его; анѣ зазирај въ то, що хто особно читае” [PS 1770, 11v]. Piętnuje się gadulstwo, plotkarstwo: „Не мовъ о рѣчахъ твоихъ приватныхъ и домовыхъ” [PS 1770, 15], „не довѣдуйся о чужихъ справахъ, котріи до тебе не належать, анѣ росповѣдай легкомыслне того, що межи людми чувесь” [PS 1770, 17], a także donosicielstwo: „Не доноси, щось чувъ о комъ злого, и не люби того, хто тебѣ доносить слово злое” [PS 1770, 18]. W prowadzeniu interesów ceniona jest zaś zwięzłość i konkretność: „Хотячи мовити о интересахъ якихъ, не заживай довгой розмовы и тогдѣ зачни мовити, коли видишь способность; вистерѣгайся едно повторати” [PS 1770, 15].

Analiza tego świeckiego tekstu z jednej strony potwierdza, z drugiej zaś uzupełnia model wychowania proponowany przez teksty o charakterze religijnym.

Dzięki zamieszczonym w książce poradom można określić wzorcowy sposób zachowania „dobrze wychowanej” młodzieży w XVIII wieku. W jej postawie i zachowaniu powinien wyrażać się szacunek, młodzież powinna znać normy obowiązujące w np. prowadzeniu konwersacji z osobami równego sobie stanu, a także przedstawicielami wyższych i niższych warstw społecznych. Zawarte tu informacje pozwalają przy okazji na zidentyfikowanie szeregu zachowań powszechnych, ale nieakceptowanych w dobrze wychowanych kręgach. Wśród nich wymieniono obgryzanie paznokci, płucie czy nieeleganckie wycieranie nosa: „Пазногти не обрѣзати и неумити носити гнусно есть, а потом огрызати albo обрѣзовати при людяхъ честныхъ барзо непристойно” [PS 1770, 2], „Не чини великаго шуму витираючи носъ: до того заживай, хустки завше, а вичистивши носъ, не зазираи въ хустку” [PS 1770, 2v], „Не кихай, анѣ плюи пред другихъ” [PS 1770, 12].

Wnioski

Analiza ruskojęzycznych druków bazylikańskich pod kątem występowania w nich elementów związanych z wychowaniem i sugerowanymi wzorcami zachowania skłania do wniosku, że należy je rozpatrywać także w kategoriach dydaktyki społecznej. W zależności od typu tekstów (religijne/ świeckie) nacisk kładziono na różne elementy (odpowiednio: moralne/ towarzyskie). O ile – jak się zdaje – celem druków o charakterze świeckim było dążenie do zniwelowania różnic stanowych na poziomie sposobu zachowania, o tyle rola wydawnictw o charakterze religijnym jest znacznie bardziej złożona. W wydaniach tych kształtowanie kultury społecznej przeplata się z kształtowaniem etyki religijnej wiernych. To naturalne. Zasługą bazylianów w procesie edukacji społeczeństwa i kształtowania kultury społecznej jest odwoływanie się do realiów społecznych poprzez przykłady z życia, sugerowanie postaw pożądaných i piętnowanie nagannych. Propagowane elementy zdrowego systemu społeczno-wychowawczego miały w tym ujęciu oparcie w nauce Kościoła, a jako takie zyskiwały szczególnie posłuch wśród wiernych. Właściwe wykonywanie obowiązków wobec najbliższego otoczenia państwa i jego przedstawiciele traktowano bowiem na równi z uczciwym wypełnianiem powinności duchownych/ religijnych, za których łamanie czy nieprzestrzeżenie groziła surowa kara: piekło.

W szerszym kontekście można stwierdzić, że zalecanie uczciwości i prawdy jako podstawy prawidłowych stosunków społecznych przy okazji omówienia kolejnych punktów Dekalogu (w tym zwłaszcza ósmego) miało wymiar szczególnie, propagowało bowiem układ społeczny i moralność dominującą w cywilizacji łacińskiej. Zupełnie inne podejście do zwodzenia czy wręcz oszustwa panuje w krajach

cywilizacji wschodniej, a także prawosławnej kulturze Rosji, w której wszystkie zabiegi społeczne podporządkowane były dobru suwerena. Także istniejąca w islamie zasada takijja (taqiyya) dopuszcza oszustwo i łamanie zakazów religijnych w celu uniknięcia śmierci lub prześladowań. Kultura chińska usprawiedliwia takie działania myślą Konfucjusza. W efekcie promowane przez bazylianów postawy wprowadzały ruskojęzycznych odbiorców w krąg wartości kultury zachodniej.

Bibliografia

- Basarabs'kij Fedir. 1771. *Pismenasi êst' Načatki dogmato-nravoučitelnyâ bogoslovii...* Począjów [Басарабський Федір. 1771. *Писмена си єсть Начатки догмато-нравоучительныя богословія.* Począjów].
- BN. 1751. *Bogoslovija npravoučitelnaâ...* Począjów: Drukarnia OO. Bazylianów [Богословія нравоучительная. 1751. *Богословія нравоучительная...* Począjów: Drukarnia OO. Bazylianów].
- BN. 1756. *Bogoslovija npravoučitelnaâ...* Począjów: Drukarnia OO. Bazylianów [Богословія нравоучительная. 1756. *Богословія нравоучительная...* Począjów: Drukarnia OO. Bazylianów].
- BN. 1787. *Bogoslovija npravoučitelnaâ...* Począjów: Drukarnia OO. Bazylianów [Богословія нравоучительная. 1787. *Богословія нравоучительная...* Począjów: Drukarnia OO. Bazylianów].
- Cubrzuńska-Leonarczyk Maria. 1993. *Oficina supraska 1695–1803. Dzieje i publikacje unickiej drukarni ojców bazylianów.* Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Czapski Franciszek Stanisław Kostka. 1787. *Myśl szczerza jak bydyz dobrym mężem y oycem, każdemu z powołania swego przystoi.* Supraśl: Drukarnia OO. Bazylianów.
- Drukarnia 2011. *Drukarnia Poczaïwśkocho uspenśkocho monastyria ta ii starodruky: zb. nauk. prać.* Kyïv [Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки: зб. наук. праць. Київ].
- Gajdziński Marcin. 1792. *Kazania niedzielne od Zielonych świątek aż do Adwentu. Nauki moralne w sobie zawierające...* Wilno: Drukarnia OO. Bazylianów.
- Getka Joanna. 2012. *Język „Nauk Parafialnych” (1794) – ukraiński wariant prostej mowy końca XVIII wieku.* Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Getka Joanna. 2013. *Polskojęzyczne druki bazylikańskie (XVIII wiek).* Warszawa: Bel Studio.
- Gloger Zygmunt. 1901. *Encyklopedia staropolska ilustrowana.* Warszawa: P. Laskauer i W. Babicki.
- Gumeckaâ Lukiâ. 1965. *Voprosy ukrainsko-belorusskix âzykovyh svâzej drevnego perioda.* „Voprosy âzykoznanii” № 2: 39–44 [Гумецкая Лукія. 1965. *Вопросы украинско-белорусских языковых связей древнего периода.* „Вопросы языкознания” № 2: 39–44].
- Jaroszewicz-Pieresławcew Zoja. 2003. *Druki cyrylickie z oficyn Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII wieku.* Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- KM. 1788. *Ogłaśenie si est' katehizm" mēsēonarskij...* Począjów: Drukarnia OO. Bazylianów [Оглашение си єсть катехизмъ мѣсѣонарскій... Począjów: Drukarnia OO. Bazylianów].
- Koronczewski Antoni. 1779. *Theologia moralna...* Cz. I–II. Supraśl: Drukarnia OO. Bazylianów.
- KS. 1759. *Kratkoe soslovie nauki hristianskiâ katofičeskomu čeloveku...* Supraśl: Drukarnia OO. Bazylianów [Краткое сословіе науки христіанскія катофическому человеку... Supraśl: Drukarnia OO. Bazylianów].
- Kulczycki Pantaleon. 1787. *Treść Teologiczney nauki obyczaineu...* Począjów: Drukarnia OO. Bazylianów.
- Kulczycki Pantaleon. 1792. *Treść Teologiczney nauki obyczaineu...* Począjów: Drukarnia OO. Bazylianów.

- Kuraszkiewicz Władysław [recenzja]. 1937. *Chr. S. Stang, Die Westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen Oslo 1935*. „Rocznik Slawistyczny” XIII: 39–58.
- Kuraszkiewicz Władysław. 1985. *Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej*. Warszawa: Wydawnictwo PWN: 272–291.
- Kyriatt Ambroży. 1799. *Theologia dogmatyczna z autorów w tey o Bogu y rzeczach boskich umiejętności dobrze zasłużonych wyjęta przez X. Ambrożego Kyriatta Z.S.B. W. Kapłana w Semin. Brzeskim na polskim dyalekcie dawana...* Wilno.
- Lehr-Spławiński Tatusz, Zwoliński Przemysław, Hrabec Stefan. 1956. *Dzieje języka ukraińskiego w zarysie*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Lorens Beata. 2014. *Bazylianie prowincji koronnej 1743–1780*. Przemyśl: WUR.
- Miakiszew Władimir. 2008. *Język Statutu Litewskiego 1588 r.* Kraków: Legis.
- Morita Koji. 2002. *Związek prostej mowy na dawnych Kresach Wschodnich z prostą mową w Wielkim Księstwie Litewskim. Uwagi terminologiczne*. W: *Wielojęzyczność i wielokulturowość na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*. Red. Abramowicz Z. „Studia Slawistyczne” nr 3: 147–153.
- Moskalenko Artemij. 1962. *Do pochodżennâ ukraïns'koï pisemnoï i pisemno-literaturnoï movi*. „Praci Odes'kogo derżavnogo universitetu” t. 152/15 seriâ filologičnih nauk. [Москаленко Артемий. 1962. *До походження української писемної і писемно-літературної мови*. „Праци Одеського державного університету” t. 152/15 серія філологічних наук].
- Mozer Michael. 2002. *Čto takoe prostaâ mova?* „Studia Slavica Hung” Nr 47/3–4 [Мозер Михаель. 2002. *Что такое простая мова?* „Studia Slavica Hung” Nr 47/3–4].
- N. 1768. *Народовѣщаніе или Слово к народу кафоліческому...* Poczajów: Drukarnia OO. Bazylianów [Народовѣщаніе или слово к народу кафоліческому... Poczajów: Drukarnia OO. Bazylianów].
- N. 1778. *Народовѣщаніе или Слово к народу кафоліческому...* Poczajów: Drukarnia OO. Bazylianów [Народовѣщаніе или Слово к народу кафоліческому... Poczajów: Drukarnia OO. Bazylianów].
- Narolski Józef. 1777. *Teologia moralna albo do obycajów sciągająca...* Wilno: Drukarnia OO. Bazylianów.
- Narolski Józef. 1791. *Teologia moralna albo do obycajów sciągająca...* Wilno: Drukarnia OO. Bazylianów.
- Naypospolitsze y naystotnieysze nauki*. 1788. *Naypospolitsze y naystotnieysze nauki chrześcijskańsko-katolickiej religii do używania szkołom ruskim*, cz. I. *Krótkie zebranie Wilekiego Katechizmu. Bez pytań z Dowodzącymi Textami Pisma Świętego*, cz. II. Supraśl.
- NP. 1792. *Nauki parohial'niâ na nedbli i svâta uročistiâ cblogo roku...* Poczajów. [Науки парохіальнія на недбלי и свята урочистія цблого року... Poczajów].
- NP. 1794. *Nauki parohial'niâ na nedbli i svâta uročistiâ cblogo roku...* Poczajów [Науки парохіальнія на недбלי и свята урочистія цблого року... Poczajów].
- Pidlypczak-Majerowicz Maria. 1986. *Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Plúš Pavlo. 1971. *Īstoriâ ukraïns'koï literaturnoï movi*. Kiiiv: Viša škola [Плющ Павло. 1971. *Історія української літературної мови*. Київ: Вища школа].
- PO. 1745. *Poučenie o s[vâ]tjih tajnah o dobrodĕteleh b[o]goslovskih, o zapovĕdeh B[o]žih", o zapovĕdeh cerkovnih ogrĕbah", o kazneh" i karah" c[e]rkovnih...* Uniów: Drukarnia OO. Bazylianów [Поучение о с[в]ятих тайнах о добродѣтелях б[о]гословскихъ, о заповѣдехъ Б[о]жїихъ, о заповѣдехъ церковнихъ, о грѣхахъ, о казняхъ и карахъ ц[е]рковнихъ... Uniów: Drukarnia OO. Bazylianów].
- PS. 1770. *Polĕtika svĕckaâ so Inostrannyh" Avtorov" vkracĕ sobrannaâ...* Poczajów: Drukarnia OO. Bazylianów [Полѣтика свѣцкая со Иностранныхъ Авторовъ вкратцѣ собранная... Poczajów: Drukarnia OO. Bazylianów].
- Rostworowski Emil. 1977. *Historia powszechna. Wiek XVIII*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.

- Šahmatov Aleksej. 1899. *K" voprosu ob" obrazovanii russkikh" narečij i russkikh" narodnostej*. ŽMNP aprel' [Шахматов Алексей. 1899. *Къ вопросу объ образованіи русскихъ наречій и русскихъ народностей*. ЖМНП апрель].
- Ševel'ov Ūrij. 2002. *Īstorična fonologija ukraїns'koї movi. Perekladz anglijs'kogo vidannā Sergiā Vakulenka ta Andriā Danilenka* (Shevelov G.Y. 1979. *A Historical Phonology of the Ukrainian Language*. Heidelberg). Harkiv: Akta [Шевельов Юрій. 2002. *Історична фонологія української мови. Переклад з англійського видання Сергія Вакуленка та Андрія Даниленка* (Shevelov G.Y. 1979. *A Historical Phonology of the Ukrainian Language*. Heidelberg). Харків: Акта].
- Skinner Barbara. 2006. *Wartości społeczne Kościoła unickiego w XVIII wieku*. W: *Geopolityczne miejscy Białorusi w Europie i świecie*. Red. Bulhakau V. Warszawa: Wyższa Szkoła Handlu i Prawa im. R. Łazarskiego w Warszawie.
- Smułkowa Elżbieta. 2002. *Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- SN. 1765. *Słowo k narodu kafoličeskomu črez monachov čina sv. Vasiliā Velikogo v provǔncii Polskoj zvanii katihističnomu priležaiūših v povǔb̄t Kremeneckom roku... 1756 propovǔdanoe*. Począjów [Слово к народу кафоліческому чрез монахов чина св. Василя Великого в провǔнції Полскої званію катихістичному прилежаючих в повǔб̄т Кременецком року... 1756 проповǔданое. Począjów].
- SP. 1722. *Sobranie pripadkov" kratkoe i duh[o]vnyum osobam potrebnoe imǔšee v" seǔb nauku o sakramentah", o desati B[ž]iūh" prikazanāh" o prikazanāh" cerkovnyh"...* Supraśl: Drukarnia OO. Bazylianów [Собрание прыпадковъ краткое и дух[о]внымъ особамъ потребное имѣющее въ себѣ науку о сакраментяхъ, о десяти Б[ж]ііихъ приказаняхъ о приказаняхъ церковныхъ... Supraśl: Drukarnia OO. Bazylianów].
- SP. 1732. *Sobranie pripadkov" kratkoe i duhovnym osobam potrebnoe...* Uniów: Drukarnia OO. Bazylianów [Собрание прыпадковъ краткое и духовным особам потребное... Uniów: Drukarnia OO. Bazylianów].
- SS. 1772. *Sǔmā slova božiā na nivǔ serdec čelovǔčeskikh...* Począjów [Сǔмя слова божія на нивǔ сердец человǔчeskikh... Począjów].
- SS. 1781. *Sǔmā slova božiā na nivǔ serdec čelovǔčeskikh...* Począjów [Сǔмя слова божія на нивǔ сердец человǔчeskikh... Począjów].
- Stang Christian. 1935. *Die Westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen*. Oslo.
- Stankiewicz Jan [recenzja]. 1936. *Ch. Stang, Die Westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen, Oslo 1935*. „Balto-Slavica” (Wilno) t. II: 374–399.
- Synod Prowincjonalny Ruski w mieście Zamościu 1720. 1785. *Synod Prowincjonalny Ruski w mieście Zamościu 1720 odprawiony a w R. 1724 za Rozkazem S. K. de. Propag. Łacińskim Językiem w Rzymie z Druku wydany po tym wkrótce z zalecenia J. W. J. X. Leona Kiszki metropolity całej Rusi na Polski przez J. X. Polikarpa Filipowicza Z. S. Bazylego W. Opatą Pińskiego na Leszczu przewiedziony, w tym że Języku dopiero z słów istotnością i sposobem pisania tamtych lat Pisarza i z krótkim od tegoż dla spowiedników Pamiętnikiem przedrukowany*. W Wilnie w Drukarni XX. Bazylianów.
- Ślękowa Ludwika. 1991. *Muza domowa. Okolicznościowa poezja rodzinna czasów renesansu i baroku*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Tazbir Janusz. 1976. *Próba określenia kultury szlacheckiej w Polsce przedrozbiorowej*. W: *Tradycje szlacheckie w kulturze polskiej*. Red. Stefanowska Z. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy: 7–36.
- Uspenskij Boris. 1994. *Kratkij očerk istorii russkogo āzyka (XI–XIX stst)*. Moskva: Gnozis [Успенский Борис. 1994. *Краткий очерк истории русского языка (XI–XIX стст)*. Москва: Гнозис].
- Volumina Legum. 1860. T. 5. Petersburg.
- Voznāk Mihajlo. 1914. *Ukraїns'kij „savoir vivre” z 1770 r.* „Ukraїna: Naukovij tr'ohmisiāčnik ukraїnoznavstva” Nr 3: 35–55 [Возняк Михайло. 1914. *Український „savoir vivre” z 1770 p.* „Україна: Науковий трьохмісячник українознавства” Nr 3: 35–55].

Žilko Fedot Trohimovič. 1962. *Nekotorye osobennosti razvitiâ ukrainskogo nacional'nogo âzyka. V: Voprosy obrazovaniâ vostočnoslavânskikh âzykov*. Moskva: Izdatel'stvo Akad. Nauk SSSR [Жилко Федот Трохимович. 1962. *Некоторые особенности развития украинского национального языка. В: Вопросы образования восточнославянских языков*. Москва: Издательство Акад. наук СССР].

Summary

Education problems Basilian's prints in prosta mova (18 ct.)

Printing was one of the elements of various missionary activities of the Basilians. Their typographies were functioning in the 18th century at monasteries in Vilnius, Suprasl, Uniev, Pochaiev and Lvov. They printed texts written in Polish, Latin, Orthodox Church language, but also in prosta mova, which was the basic means of communication of the Uniate faithful. In that language, not only religious but also secular texts were printed. In both types of texts, you can find elements related to the upbringing of young people. The analysis of those texts leads to the conclusion that they should be considered in terms of social didactics. They shaped the social culture (issues of civil society, shaping social justice, etc.) and personal culture of the Ruthenians (savoir vivre rules) in 18 ct.

Key words: basilians printings, prosta mova, education, Pochayev, Uniev, Suprasl

Kontakt z Autorką:
j.getka@uw.edu.pl

